

Over oude en nieuwe grafheuvels in de Vlaamse Ardennen. Recent archeologisch onderzoek te Ronse (O.-VI.)

R. Pede, C. Clement & B. Cherretté

Inleiding

In 2010 en 2011 voerde SOLVA een archeologisch onderzoek uit te Ronse. De aanleiding hiervoor was de aanleg van een woonverkaveling annex parklandschap op een braakliggend terrein net ten oosten van het stadscentrum, De Stadstuin (voorheen ‘De Kloef’). Het projectgebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 13ha. Op vraag van het stadsbestuur van Ronse startte de dienst archeologie van SOLVA een vooronderzoek dat positieve resultaten opleverde. Niet alleen een Romeinse en middeleeuwse nederzetting werden aangesneden maar ook enkele prehistorische grafmonumenten. Dit artikel stelt de eerste resultaten voor van het onderzoek.

Landschappelijke situering

Ronse is gelegen in het uiterste zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen op de grens met Henegouwen (fig. 1). De stad bevindt zich aan de zuidelijke voet van enkele belangrijke getuigenheuvels van de Vlaamse Ardennen (Kluisberg, Hotond, Trieu, Muziekberg, ...) die overlopen in het heuvellandschap van Henegouwen (Pays des Collines). Het gebied situeert zich tussen de Schelde- en Dendervallei en behoort tot de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone, meer bepaald het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict.

Het onderzoeksterrein ligt net ten oosten van het centrum van Ronse. Het maakt deel uit van een uitgesproken heuvelrug in het landschap en bevindt zich op de noordwestelijke flank ervan. De westelijke hoek van het terrein is het laagst gelegen deel (ca. 37-38m TAW), de oostelijke hoek vormt het hoogst gelegen deel (ca. 52-53m TAW). Het projectgebied staat aangeduid als een matig natte zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont (Ldc). Op het hoogste deel van het terrein is deze zandleembodem afwezig. Onder de teelaarde bevinden zich meteen de tertiaire substraten die bestaan uit zandige en kleiige pakketten met plaatselijk concentraties veel rolkeien en ijzerzandsteen. Ondanks de vrij sterke helling is nauwelijks tot geen colluvium vast te stellen op de lagere delen.

Historiek van het onderzoek

Het archeologisch onderzoek in het zuiden van Oost-Vlaanderen, vooral de Vlaamse Ardennen, kent reeds een lange geschiedenis: sinds de 19de eeuw zijn er ‘opgravingen’ uitgevoerd. Deze eerste onderzoeken hebben geleid tot de ontdekking van verschillende sites uit de steentijd, de bronstijd, de ijzertijd en de Romeinse periode (Crombé 1986; Crombé 1989; Crombé 2000; De Mulder 1991; Rogge 1972). De toppen van de Vlaamse Ardennen hebben hun archeologische bekendheid echter vooral te danken aan de aanwezigheid van verschillende grafheuvels uit de vroege en midden bronstijd (Muziekberg en Kluisberg). Deze heuvels behoren tot de zeldzame exemplaren in Vlaanderen die nog (gedeeltelijk) bewaard zijn in het huidige landschap.

De eerste onderzoeken in het Muziekbos dateren uit de jaren 30 van de 19de eeuw (Deconynck 1983; Fourny 1985; Fourny 2002): in totaal werden 17 *tumuli* ontdekt (fig. 2). De

opgravingen waren vooral geconcentreerd op de graven centraal in de heuvel. Het ging doorgaans om kleine grafkamers, opgetrokken in ijzerzandsteen. Deze kamers onthulden vaak de aanwezigheid van een urne die de gecremeerde resten van de overledene bevatte. De urne zelf was omgekeerd gedeponeerd op een platte steen. Rondom deze graven kwamen ook secundaire graven tevoorschijn. De opbouw van de aarden heuvels zelf is minder goed gekend, net als de structuren die ze rondom begrepsden (grachten, palenkransen, enz.). Niettemin zijn in het Muziekbos drie monumenten min of meer volledig onderzocht: slechts één *tumulus* (*tumulus* 82) had een krans van stenen die de structuur omringde. De grafmonumenten in het Muziekbos zijn gedateerd in de vroege en midden bronstijd (de zgn. Hilversumcultuur) o.b.v. de typologische kenmerken van de urnen in de grafkamers. Enkele Romeinse vondsten suggereren een jongere datering voor een aantal monumenten, of vormen alleszins het bewijs van recentere bijzettingen. De meerderheid van de heuvels zijn op het einde van de 19de eeuw genivelleerd. In de buurt van de Geuzentoren zijn echter nog steeds enkele exemplaren zichtbaar. Zo werd deze toren in 1864 bovenop een grafheuvel aangelegd. De grafheuvel te Ruien (Kluisbergen), onderzocht in 1951 door de toenmalige Rijksuniversiteit Gent (RUG) en de Nationale Dienst voor Opgravingen (NDO), bevindt zich op de top van de Kluisberg (De Laet & Roosens 1952). Het grafmonument was reeds gedeeltelijk verstoord door een eerder ‘onderzoek’. Waarschijnlijk omgaf een krans van stenen de voet van de *tumulus*. Onder de aarden heuvel zijn twee graven gevonden waarvan één opnieuw bestond uit een stenen grafkamer die een omgekeerde urne bevatte. Ook hier was het monument aan de Hilversumcultuur toe te wijzen.

De kringgreppels te Ronse – De Stadstuin

De Stadstuin was als archeologische site compleet onbekend. Een proefsleuvenonderzoek in 2010 bracht niet alleen Romeinse en middeleeuwse nederzettingssporen aan het licht, maar ook enkele kringgreppels uit de metaaltijden (Pede *et al.* 2011). In 2010 en 2011 gebeurde daarom een vlakdekkende opgraving over een oppervlakte van ongeveer 5ha. Drie prehistorische grafmonumenten werden ontdekt vlakbij het hoogste punt van het terrein. Het gaat om vrij eenvoudige, maar wel indrukwekkende structuren, telkens afgebakend door één ononderbroken greppel of gracht (fig. 3). In twee gevallen is deze volledig bewaard, de derde gracht is gedeeltelijk verstoord door recente leemontginningen. Een eventueel heuvellichaam binnen de kringgreppels is niet meer vast te stellen. De meest zuidelijke kringgreppel (structuur 1: fig. 4.1) is vlakbij het hoogste punt van het terrein gelegen. Deze heeft een diameter van meer dan 30m (t.h.v. het midden van de gracht, op het diepste punt). Net ten noorden van de eerste kringgreppel manifesteert zich een tweede (structuur 2: fig. 4.2), de meest imposante van de drie. Deze heeft een vrij gelijkaardige diameter, maar de gracht is aanzienlijk breder en dieper uitgegraven. Ten westen hiervan bevindt zich een derde circulair grafmonument (structuur 3: fig. 4.3). Het heeft dezelfde opbouw en structuur als de andere exemplaren maar is een stuk kleiner van formaat (fig. 5).

Centraal in de binnenruimte van structuur 2 kwam een crematiegraf tevoorschijn. Het gaat om een eenvoudige, kleine kuil. Deze is ovaal tot rond van vorm, meet 43 bij 38cm en is samengesteld uit twee lagen (fig. 6). De onderste laag is bijzonder houtskoolrijk; verspreid over de volledige laag zijn kleine fragmenten verbrand bot aanwezig. De bovenste laag bestaat uit bruine zandleem en bevat quasi geen houtskool. In het zuidelijk deel van deze laag

kwam een ‘klomp’ bot tevoorschijn, hoewel ook verspreid over de rest van de laag veel verbrand bot aan het licht kwam. Er zijn geen grafgiften aanwezig in de kuil. Het graf laat zich niet meteen plaatsen in de klassieke typologie van de crematiegraven (De Laet *et al.* 1986; De Mulder 1994). De onderste laag bevat in hoofdzaak de houtskoolrijke restanten van de brandstapel. Toch bevindt zich verspreid over deze laag ook een vrij grote hoeveelheid verbrand bot. De grootste concentratie aan botmateriaal situeert zich echter in de bovenste laag, voornamelijk in een compact pakketje in het zuidelijke kwart. Deze fragmenten zijn zorgvuldig uitgeselecteerd uit de brandstapel aangezien in deze laag quasi geen houtskool aanwezig is. Deze vaststellingen laten niet toe om *sensu stricto* van een brandrestengraf of *Brandgrubengrab* (type E) te spreken. Het graf sluit eerder aan bij het zgn. type Destelbergen (type D). Dit is in essentie een mengvorm tussen een beenderpakgraf of *Knochenlager* (type C) en een brandrestengraf (type E). Het merkwaardige in dit geval is de omgekeerde depositie: bij het type D worden de beenderresten – vermoedelijk verpakt in een container van organisch materiaal – bijgezet in de grafkuil, en daarna bedekt met resten van de brandstapel die zowel houtskool als verbrand bot kunnen bevatten. In het graf van Ronse zijn onderaan eerst de restanten van de brandstapel gedeponeerd en daarboven het ‘beenderpak’. Een fysisch antropologisch onderzoek van de gecremeerde resten vertelt ons iets meer over de overledene (Lemmers 2012). De totale hoeveelheid bot bedraagt 844gr. De sterke fragmentatie van het botmateriaal getuigt van een aanzienlijke manipulatie van de resten van de overledene. Dit zorgde voor een lage determinatiegraad van de aanwezige stukken: neurocranium (wandbeen), viscerocranium (onderkaak, tandwortelfragmenten), axiaal (ribfragmenten, wervelfragmenten, schouderbladfragment) en extremiteiten (diafysefragmenten, hielbeen, sprongbeen, handwortelbeentje). Het gaat om één menselijk individu, het geslacht is echter niet te bepalen. Op basis van de aanwezige (gesloten) epifysen en de sluiting van de schedelnaden (suturen) is te concluderen dat het waarschijnlijk om een volwassen individu gaat, ouder dan 15 jaar. Een analyse van het bot toont aan dat de crematie goed is uitgevoerd, d.w.z bij hoge temperaturen (>800°C).

Een vierde circulaire structuur ligt lager op de helling, ongeveer 500m ten westen van de drie voornoemde exemplaren (structuur 4: fig. 4.4). Het betreft een greppel die een halve cirkel beschrijft. De bewaring is echter slecht, vooral te wijten aan de aanwezigheid van een Romeinse nederzettingszone. Op morfologische basis is deze structuur hoogstwaarschijnlijk onder te brengen bij de kringgreppels.

De doorsnede van de grachten die deze funeraire monumenten begrenzen, is vrij gelijkaardig. Deze vaststelling is sterk afhankelijk van de bewaring van de gracht of greppel; het is vooral structuur 2 die zich leent tot een doorgedreven analyse van de doorsnedes. Het gaat in hoofdzaak om een V-vormig tot komvormig profiel met een enigszins platte of afgeronde bodem. Bij de tweede kringgreppel (structuur 2) waaieren de wanden van de grachten bovenaan uit, vooral aan de buitenzijde. Wat de vullingsgeschiedenis van de greppels betreft, is er opnieuw een sterke gelijkenis vast te stellen. Onderaan bevindt zich steeds een ‘stratigrafie’ van zandige/lemige inspoelingslaagjes die soms vermengd zijn met (grote) brokken (zand)leem. Dit pakket is ontstaan door een afwisseling van inspoeling en instorting van de wanden. Deze eerste vulling is vrij snel gebeurd, waarschijnlijk tijdens de eerste weken en maanden na de oprichting van het grafmonument (mondelinge mededeling J. Mikkelsen, Raakvlak en Gate). De bovenliggende lagen tonen andere vormingsprocessen. Het

gaat hoofdzakelijk om een alternatie van inspoeling en stabilisatie van de grachten, wat meer geleidelijk gebeurde dan tijdens de eerste fase. De jongste laag getuigt van de definitieve demping. Verschillende coupes wijzen op een vulling komende vanuit vooral de binnenzijde van de structuur, andere dan weer vanuit de buitenzijde.

De studie van de *archaeologicae* is nog aan de gang maar de schaarste aan vondsten is alvast opmerkelijk. De vullingen van kringgreppels 1, 2 en 3 hebben slechts enkele fragmenten handgemaakt aardewerk en silex opgeleverd. Het aardewerk is sterk gefragmenteerd, grofwandig, zacht gebakken en verschaald met vooral chamotte en organisch materiaal. Uit de grachtvulling van kringgreppel 2 kwam een klein randfragment van een pot met een naar binnen gebogen rand. Het silexmateriaal bestaat voornamelijk uit chips en (fragmenten van) microklingen. Één onbepaald werktuig en een driehoekige pijlpunt vormen de diagnostische stukken. De meerderheid is vervaardigd in (licht)bruine of grijze silex.

In en rond deze cluster van kringgreppels zijn een aantal sporen aanwezig die voornamelijk van natuurlijke aard zijn, hoewel ook enkele onduidelijke en twijfelachtige sporen konden herkend worden. De vulling is, net als het geval was bij de kringgreppels en de natuurlijke sporen moeilijk, te af te lijnen. De interpretatie ervan is dan ook moeilijk, mede door het gebrek aan vondsten. In de ruime omgeving van de kringgreppels zijn een aantal crematiegraven aanwezig die in de Romeinse periode en mogelijk ook in de late ijzertijd te situeren zijn. De dichtstbijzijnde crematiegraven liggen op een afstand van ongeveer 30m van de grafheuvels en strekken zich verder uit over de lagere delen van het terrein. Tenslotte valt een algemene afwezigheid van jongere, archeologische sporen in de zone met de kringgreppels te noteren, wat nogmaals suggereert dat dit gebied vermoedelijk over verschillende periodes heen gekend was als begraafplaats.

Chronologie van een grafveld

Op basis van de archeologische gegevens is de chronologie niet geheel duidelijk. Kringgreppels 1, 2 en 3 liggen bijeen, maar oversnijden elkaar niet. De vondsten uit de afzonderlijke grachten laten geen chronologisch onderscheid toe. Wat de absolute datering betreft, is gebruik gemaakt van ¹⁴C-dateringen op niet geanalyseerd houtskool uit de vullingen van de kringgreppels (fig. 7) (M. Van Strydonck en M. Boudin (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium)). Voor de datering van de meest zuidelijk gelegen kringgreppel (structuur 1) werd uit beide vullingspakketten telkens een houtskoolstaal geselecteerd: het staal uit de oudste laag dateert na calibratie (2σ-interval) van 2150 tot 1960 cal BC (KIA-46964: 3685±30 BP). Het staal uit de jongste laag is te plaatsen tussen 1890 en 1690 cal BC (KIA-46965: 3460±30 BP). De oprichting van het monument situeert zich dus waarschijnlijk op de overgang van het finaal neolithicum naar de vroege bronstijd. De geleidelijke vulling en de uiteindelijke demping van de gracht voltrokken zich in de loop van de vroege en midden bronstijd. Voorlopig beschouwen we structuur 1 als de oudste van de drie, deze is tevens het hoogst gelegen op de helling. Net ten noorden hiervan situeert zich het meest imposante grafmonument (structuur 2). De datering ervan ligt moeilijker. Een houtskoolstaal uit de grachtvulling dateert van 2350 tot 2130 cal BC (KIA-46962: 3800±30 BP). Doordat de vulling van deze fase van de gracht eerder tot de laatste vullingspakketten lijkt te behoren, zou dit betekenen dat de oprichting van het monument zich ten laatste op het einde van het finaal neolithicum situeert. Deze ¹⁴C-datering lijkt er in eerste instantie op te wijzen dat structuur 2

het oudste monument is. De datering van het bijhorend graf spreekt dit echter tegen: het is te dateren tussen 1780 en 1620 cal BC (KIA-46961: 3405±30 BP). Het staal is afkomstig uit de houtskoollaag van de grafkuil, die met het crematieritueel en de brandstapel in verband te brengen is (cfr. supra). De ¹⁴C-datering hiervan lijkt ons daarom betrouwbaarder dan die van de gracht: de herkomst van dit laatste staal en de manier waarop het in de gracht is terecht gekomen is veel minder zeker. De centrale positie van het graf in kringgreppel 2 is tevens een belangrijk argument om het als een primaire begraafplaats te beschouwen. Het is dus aannemelijk dat het volledige grafmonument eerder in het begin van de midden bronstijd A te situeren is. Bijkomende ¹⁴C-dateringen op de crematieresten en houtskool zullen moeten aantonen aan welke periode de tweede kringgreppel toe te wijzen is. De ¹⁴C-datering van de derde kringgreppel (structuur 3) is tussen 1620 en 1450 cal BC te plaatsen (KIA-46963: 3260±30 BP). Dit geeft aan dat de structuur ten laatste op het einde van de midden bronstijd A is opgericht. De vierde kringgreppel (structuur 4) is enkel o.b.v. stratigrafische en morfologische kenmerken in de prehistorische periode te plaatsen.

Vergelijking met andere regio's

Gezien de lange geschiedenis van het terrein als landbouwgebied en de daarmee gepaard gaande nivellering zijn de heuvels van de monumenten wellicht al een tijdje uit het landschap verdwenen. Toch is hun aanwezigheid niet verrassend te noemen. Op verschillende heuveltoppen in de Vlaamse Ardennen zijn reeds funeraire relictten uit de bronstijd geattesteerd. Deze worden vooral in de vroege en midden bronstijd gedateerd (cfr. supra). Ook in het noorden van Henegouwen zijn een aantal funeraire sites gekend uit de vroege en midden bronstijd (Henton & Demarez 2005, 84). Deze bevinden zich doorgaans op de rand van een heuvel die het omliggende landschap domineert. Op basis van gelijkaardige voorbeelden in Noord-Frankrijk, Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen plaatst men er de sites in de vroege en midden bronstijd.

In zandig Vlaanderen is de kennis van de bronstijdgrafheuvels onlosmakelijk verbonden met de luchtfotografische prospecties van de UGent sinds de jaren 70 van de vorige eeuw (De Reu, Deweirdt *et al.* 2011, 492-493). Heel wat van deze cirkelvormige structuren zijn reeds (gedeeltelijk) opgegraven. De meerderheid blijkt te zijn opgericht in de periode 1800-1400 v. Chr. Toch zijn een reeks funeraire structuren bekend waarvan het ontstaan op het einde van het finaal neolithicum en het begin van de vroege bronstijd te plaatsen is (De Reu, Deweirdt *et al.* 2011, 493-494). We vermelden Ursel-Rozestraat, Sint-Gillis-Waas-Kluizemolen, Evergem-Ralingen en Deinze-RWZI. De kringgreppel van deze laatste site vertoont een sterke gelijkenis met de exemplaren van De Stadstuin. Een circulaire gracht met een diameter van 34m is er gelegen op een prominente positie in het landschap (De Clercq & Van Strydonck 2002, 3-6). De ¹⁴C-datering situeert de oprichting van het monument op het einde van het finaal neolithicum en de overgang naar de vroege bronstijd. In de onmiddellijke omgeving van Deinze-RWZI zijn via luchtfotografische prospectie meerdere monumenten, vermoedelijk uit de bronstijd, vastgesteld.

In het noorden van Frankrijk kwamen – naast de gekende sites uit de 19de eeuw – bij recent noodonderzoek tal van funeraire structuren uit de vroege en midden bronstijd tevoorschijn (Henton 2006, 16-18). Het gaat vooral om enkelvoudige kringgreppels met een diameter tot soms 50m. Primaire graven komen zelden aan het licht. Sommige van deze structuren situeren

zich eveneens op een '*localisation privilégiée*' (Henton 2006, 18). Ook in Noord-Frankrijk vormt de exacte datering soms een probleem. Op basis van morfologische kenmerken en het weinige materiaal worden ze doorgaans in de vroege of midden bronstijd gedateerd. Toch zijn bij recent onderzoek in Lauwin-Planque enkele imposante kringgreppels herkend die o.b.v. ¹⁴C-dateringen terug te voeren zijn tot het begin van de vroege bronstijd (Deckers & Leroy-Langelin 2010, 39). Het grafveld is er ongeveer zeven eeuw in gebruik gebleven. Het vermoeden bestaat dat de oprichting van sommige grafheuvels in Noord-Frankrijk inderdaad opklimt tot het finaal neolithicum (Toron 2006, 73).

Het zuidwesten van Groot-Brittannië sluit grotendeels aan bij de voorgaande regio's. De grafheuvel is er tevens het meest voorkomende grafmonument vanaf het laat neolithicum tot de midden bronstijd. Het hoogtepunt van het fenomeen situeert er zich iets vroeger dan op het continent, namelijk tussen 2000 en 1700 v. Chr. (De Reu *et al.*, 2012).

Conclusie

In de zuidoostelijke hoek van het plangebied De Stadstuin, vlakbij het hoogste punt van de omgeving, bevindt zich een duidelijke cluster van drie kringgreppels (fig. 8). Hoewel slechts in één van deze structuren een graf aanwezig was, bakenden deze greppels vermoedelijk grafheuvels af. Gezien hun perifere ligging binnen het onderzoeksterrein is het mogelijk dat er in oostelijke richting oorspronkelijk meer monumenten aanwezig waren. Men heeft vermoedelijk specifiek deze zichtbare plaats in het landschap opgezocht om dit funerair complex op te richten. Ook op het nabij gelegen terrein te Ronse – Pont West kwam onlangs een kringgreppel aan het licht op een duidelijk zichtbare plaats voor het omliggende landschap (mondelinge mededeling A. Verbrugge, SOLVA). Recent onderzoek in zandig Vlaanderen toont overigens het verband aan tussen de bronstijd grafmonumenten en de lokale topografie waarbij men doorgaans opteerde voor de hoger gelegen locaties (De Reu, Bourgeois *et al.* 2011, 3442-3444). De topografische kaart laat duidelijk zien hoe de heuveltop waarop de kringgreppels van De Stadstuin zich manifesteren verder loopt in oostelijke richting. Aangezien het grafveld waarschijnlijk niet volledig binnen de grenzen van de opgraving valt, is het niet mogelijk om met zekerheid een eventueel stichtingsmonument aan te duiden. Het is niet ondenkbaar dat de begraafplaats vanuit het oosten is opgebouwd, waarbij men steeds uitbreidde in westelijke richting en lager gelegen delen van het terrein in gebruik nam.

De twee grootste exemplaren, met een diameter van meer dan 30m, zijn alleen al omwille van hun grootte eerder zeldzaam te noemen (De Reu, Bats *et al.* 2011, fig. 3). De interpretatie van de vierde structuur is moeilijker gezien de slechte bewaring en de perifere ligging in het opgravingsterrein. Deze kringgreppel situeert zich op meer dan 500m van de driedelige cluster en is gelegen op een lager deel van het terrein. Verbanden met andere sporen waren niet vast te stellen. Deze structuur is enkel op basis van stratigrafische en morfologische kenmerken aan de metaaltijden toe te wijzen, vermoedelijk de bronstijd.

De chronologie van de verschillende monumenten in De Stadstuin is door de ¹⁴C-dateringen en enkele morfologische en/of indirecte factoren vrij duidelijk. Structuur 1 is vermoedelijk het oudste monument; het werd gesticht op het einde van het finaal neolithicum of de overgang naar de vroege bronstijd. In het begin van de midden-bronstijd legde men, net ten zuiden hiervan, een nieuwe, indrukwekkende grafheuvel (structuur 2) aan. In een latere fase van de

midden bronstijd richtte men vlakbij (ten westen) een derde, kleiner grafmonument (structuur 3) op.

De meeste stichtingen van grafheuvels in de aansluitende regio's (zandig Vlaanderen, Henegouwen, Noord-Frankrijk) zijn te plaatsen in de periode 1800-1400 v. Chr., waardoor zeker structuur 1 bij de oudste exemplaren in de wijde regio onder te brengen is. Kringgreppel 2 en 3 zijn eerder te plaatsen in de 'klassieke' periode van 1800-1400 v. Chr. Vermoedelijk bleven deze funeraire monumenten lang zichtbaar in het landschap: er bevindt zich een tijdsspanne van een vijftal eeuwen tussen het oudste en het jongste monument. De afwezigheid van oversnijdingen tussen de kringgreppels onderling doet vermoeden dat het oudere monument nog telkens zichtbaar was bij de oprichting van het volgende exemplaar.

Hoe lang deze zone zijn funeraire status heeft behouden, is niet met zekerheid te bepalen. Gedurende de Romeinse periode ontwikkelt zich een landelijke nederzetting op de lager gelegen delen van De Stadstuin. Tussen deze nederzetting en de grafheuvels manifesteren zich verschillende Romeinse crematiegraven waarbij de zone met de grafheuvels ogenschijnlijk is vermeden. Het is best mogelijk dat deze monumentale, prehistorische grafmonumenten in de Romeinse periode nog (gedeeltelijk) zichtbaar waren. Hoe dit concreet in het geval van De Stadstuin moet geïnterpreteerd worden, is niet geheel duidelijk. Een rechtstreekse relatie tussen de Romeinse crematiegraven en de grafheuvels is niet onomstotelijk aan te tonen. Soms wordt immers weldegelijk een ruimtelijke associatie tussen de bronstijd grafheuvels en begravingen uit jongere periodes vastgesteld (De Smaele *et al.* 2010). De vraag te Ronse blijft in hoeverre men in de Romeinse periode de grafheuvels, indien ze nog zichtbaar waren, bewust heeft opgezocht om de begraafplaats te organiseren.

CROMBÉ, P. 1986. Prehistorische vondsten op de Muziekberg (Ronse). *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde*, **35**, pp. 5-19.

CROMBÉ, P. 1989. Oude vuursteenvondsten op de Muziekberg te Ronse Paleo-, Meso- en Neolithicum. *VOBOV-info*, **34/35**, pp. 1-27.

CROMBÉ, P. 2000. De steentijden in Oost-Vlaanderen: een balans van tien jaar intensief onderzoek (1991-2000). *VOBOV-info*, **52**, pp. 2-12.

DECKERS, M. & LEROY-LANGELIN, E. 2010. Les enclos funéraires de l'âge du Bronze de Lauwin-Planque: analyse synthétique des comblements et données matérielles (département du Nord, France). *Lunula Archaeologia protohistorica*, **XVIII**, pp. 37-42.

DE CLERCQ, W. & VAN STRYDONCK, M. 2002. Final report from the rescue excavation at the Aquafin RWZI plant Deinze (prov. East-Flanders, Belgium): radiocarbon dates and interpretation. *Lunula Archaeologia protohistorica*, **X**, pp. 3-6.

DECONYNCK, J. 1983. Le problème préhistorique du Mont de Musique, *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde*, **31**, pp. 19-63.

DE LAET, S.J. & ROOSENS, H. 1952. *Opgraving van een bronstijdgrafheuvel op de Kluisberg (gem. Ruien, Prov. Oost-Vlaanderen)*. *Archaeologica Belgica*, **52**, Brussel.

DE LAET, S.J., THOEN, H. & BOURGEOIS, J. 1986. *Les fouilles du Séminaire d'archéologie de la Rijksuniversiteit te Gent à Destelbergen-Eenbeekeinde (1960-1984) et l'histoire la plus ancienne de la région de Gent (Gand) I. La période préhistorique*. *Dissertationes Archaeologicae Gandenses*, **23**, Brugge.

DELVAUX, M. 1889. Notice explicative de la feuille de Flobecq. *Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles*, **VII**, pp. 22-154.

DE MULDER, G. 1991. De Brons- en Ijzertijd in Zuid-Oost-Vlaanderen. *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, **V**, pp. 255-263.

DE MULDER, G. 1994. Aspects of the funeral ritual in the late Bronze Age and the early Iron Age in the western part of the Flemish region. *Helinium*, **XXXIV.1**, pp. 94-133.

DE REU, J., BATS, M., CROMBÉ, P., ANTROP, M., COURT-PICON, M., DE MAEYER, P., DE SMEDT, P., FINKE, P., VAN MEIRVENNE, M., VERNIERS, J., WERBROUCK, I., ZWERTVAEGHER, A. & BOURGEOIS, J. 2011. Een GIS benadering van de bronstijdgrafheuvel in Zandig-Vlaanderen: enkele voorlopige resultaten (België). *Lunula Archaeologia protohistorica*, **XIX**, pp. 3-8.

DE REU, J., BOURGEOIS, J., DE SMEDT, P., ZWERTVAEGHER, A., ANTROP, M., BATS, M., DE MAEYER, P., FINKE, P., VAN MEIRVENNE, M., VERNIERS, J. & CROMBÉ, P. 2011. Measuring the relative topographic position of archaeological sites in the landscape, a case study on the Bronze Age barrows in northwest Belgium. *Journal of Archaeological Science*, **38**, pp. 3435-3446.

DE REU, J., DEWEIRDT, E., CROMBE, P., BATS, M., ANTROP, M., DE MAEYER, P., DE SMEDT, P., FINKE, P., VAN MEIRVENNE, M., VERNIERS, J., ZWERTVAEGHER, A. & BOURGEOIS, J. 2011. Les tombelles de l'Âge du Bronze en Flandre sablonneuse (nord-ouest de la Belgique): un status questionis. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, **41.4**, 491-506.

DE REU, J., HAMMOND, J., TORON, S. & BOURGEOIS, J. 2012. Spatial and chronological continuities of Bronze Age cemeteries of north-western Europe. In: D. BÉRENGER, J. BOURGEOIS, M. TALON & S. Wirth, (eds.). *Gräberlandschaften der Bronzezeit: paysages funéraires de l'âge du Bronze*, Münster: Landschaftsverband Westfalen-Lippe & APRAB, pp. 265-282.

DE SMAELE, B., DELARUELLE, S., THIJS, C., VERDEGEM, S., SCHELTJENS, S. & VAN DONINCK, J. 2010. Een grafveld uit de bronstijd aan de Krommenhof in Beerse (prov. Antwerpen, België). *Lunula Archaeologia protohistorica*, **XVIII**, pp. 3-8.

FOURNY, M. 1985. Nouvelle contribution à l'étude de la nécropole de la civilisation de Hilversum/Drakenstein (âge du bronze ancien et moyen). Examen des anciennes collections du Musée du Centenaire à Mons. *Vie Archéologique*, **5**, pp. 41-68.

FOURNY, M. 2002. Le Muziekberg à Renaix. *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde*, **51**, pp. 105-128.

HENTON, A. 2006. *Guînes «Jardin du Couvent 2», fouille préventive*. Rapport de fouille préventive INRAP (inédit), Amiens.

HENTON, A. & DEMAREZ, L. 2000. L'âge du Bronze en Hainaut Belge. In: J. BOURGEOIS & M. TALON, (red.) 2005. *L'âge du Bronze du nord de la France dans son contexte européen*, Actes du colloque de Lille 2000 CTHS, Paris, pp. 83-101.

LEMMERS, S.A.M. 2012. *Romeinse Crematiegraven uit Ronse De Stadstuin*. Fysisch Antropologische Rapportage, onuitgegeven rapport Stichting LAB, Leiden.

PEDE, R., CLEMENT, C. & CHERRETTÉ, B. 2011. *Ronse De Stadstuin*. Archeologisch vooronderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 13, Erembodegem.

ROGGE, M. 1972. De Gallo-Romeinse tumuli van Calmont, Gemeente Kluisbergen (Oost-Vlaanderen). *Annalen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde*, **21**, pp. 109-135.

TORON, S. 2006. De la Picardie aux Flandres belges: une approche comparative des enclos circulaires de l'âge de bronze ancien et moyen. *Lunula Archaeologia protohistorica*, **XIV**, pp. 71-76.

Figuur 1: situering van Ronse – De Stadstuin (© AGIV)

Figuur 2: doorsnede van *tumulus* 82 (Muziekbos) (Delvaux 1889, 97)

Figuur 3: cluster van grafmonumenten met de Vlaamse Ardennen op de achtergrond (© B. Stichelbaut, UGent)

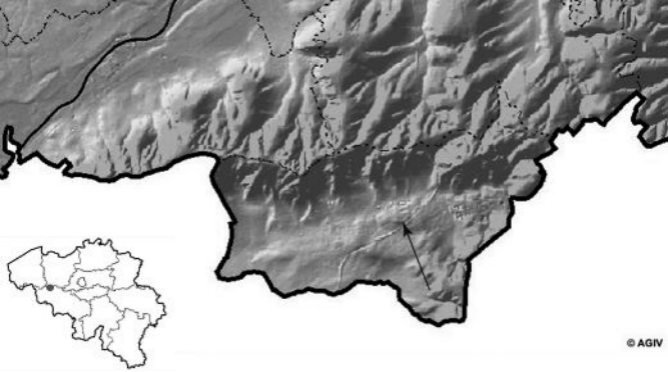
Figuur 4: grondplan van de kringgreppels

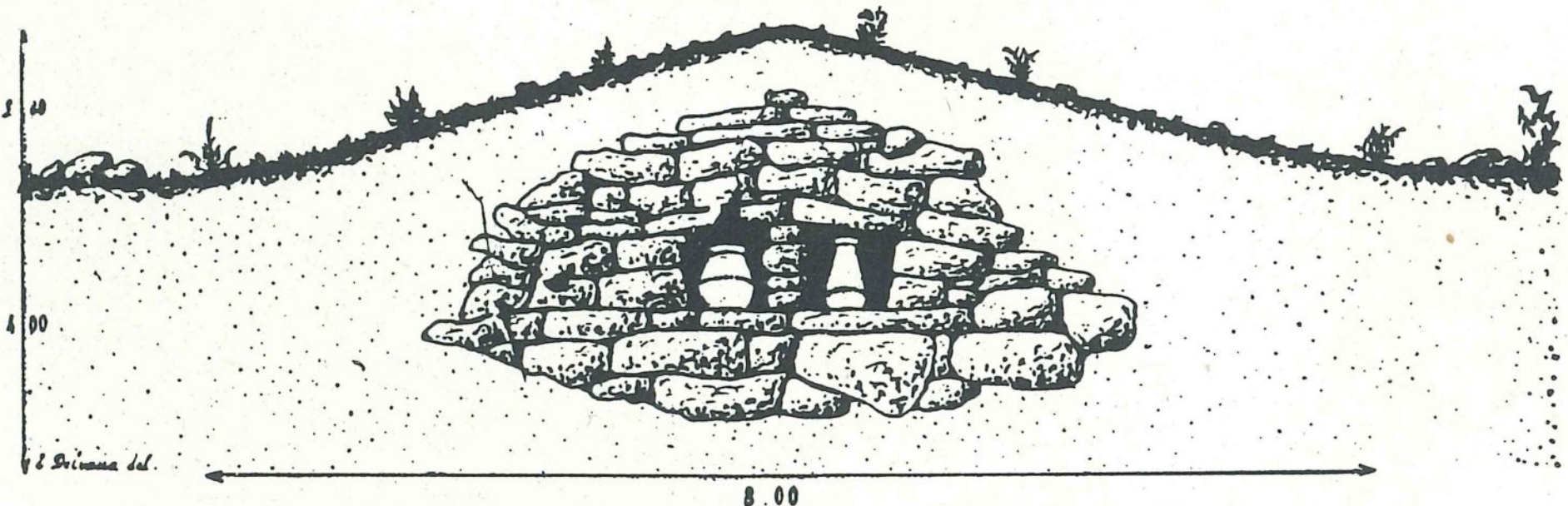
Figuur 5: afmetingen van de kringgreppels

Figuur 6: doorsnede van het crematiegraf

Figuur 7: ¹⁴C-dateringen van de kringgreppels

Figuur 8: zicht op de grafmonumenten vlakbij de top van het terrein (© B. Stichelbaut, UGent)

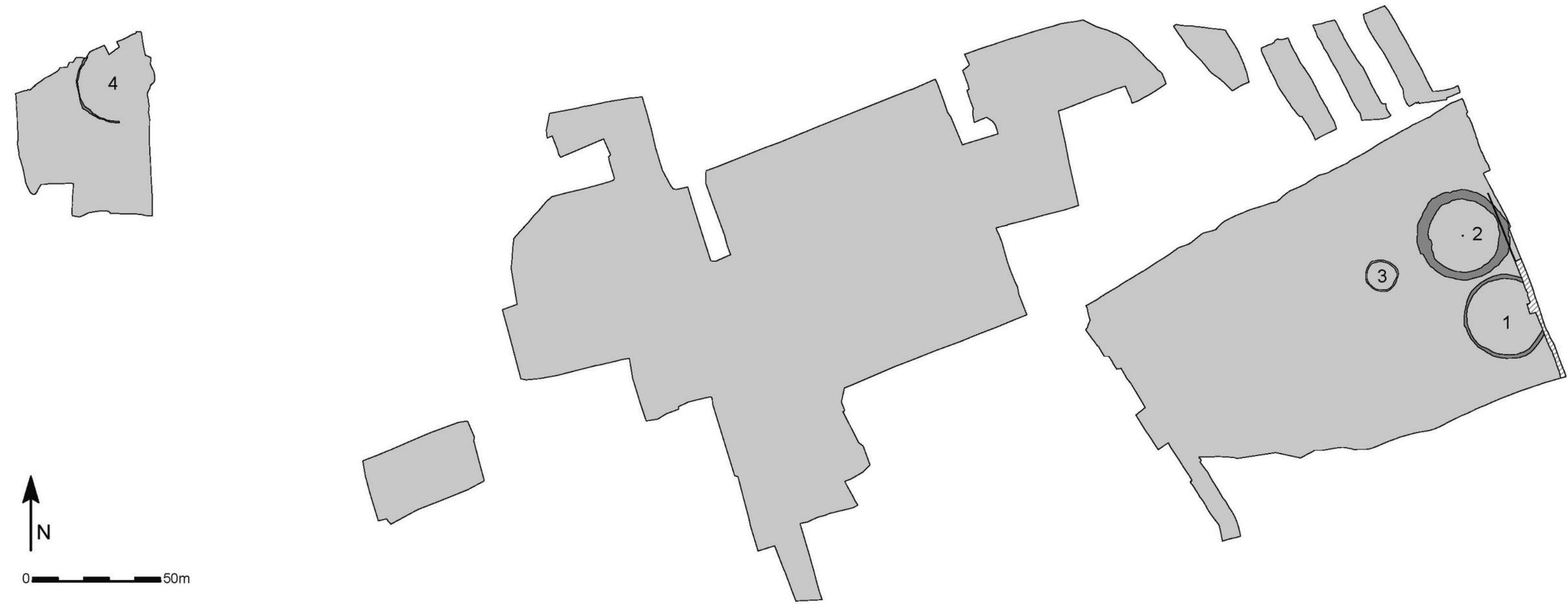
8.00

4.00

E. Scimone del.

8.00

	diameter	breedte gracht	diepte gracht
strucutuur 1	30,9-31,9 m	0,8-1,7 m	0,3-0,9 m
strucutuur 2	31,2-32,7m	2,3-5,5m	0,9-1,6m
strucutuur 3	11,6-12,3 m	0,4-0,8 m	0-0,3 m
strucutuur 4	±30 m	0-1,1 m	0-0,36 m

datering

2150-1960 cal BC

2350-2130 cal BC

1620-1450 cal BC

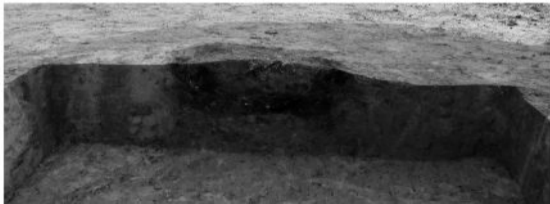
metaaltijden

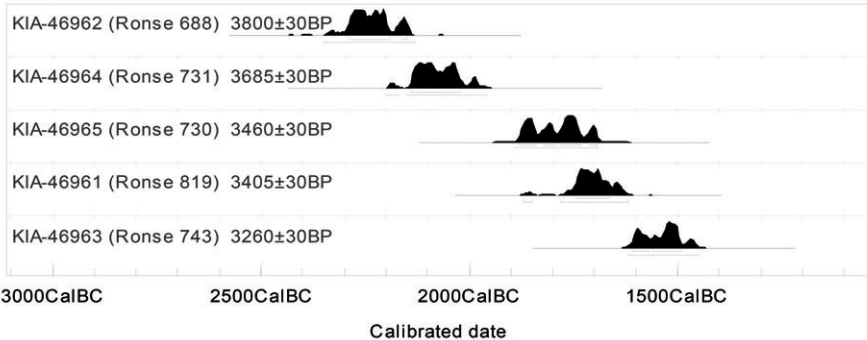

0

1m

0 20m